

BÖCSKEI BALÁZS

SZOCIÁLDEMOKRÁCIÁN INNEN ÉS TÚL

Napjaink uralkodó gondolata, hogy a társadalmi tudat átalakulásával, a politika és a politikáról való gondolkodás paradigmaváltásaival, a relativizmussal és a globalizációval a hagyományos baloldali gondolkodás válságba került, s megújulásának lehetősége az objektív viszonyokkal történő kiegyezésben rejlene. Ez a kompromisszum azonban így a történelem önkényes megvédését jelentené, minden hivatkozással, feltételezéssel szemben. Ezzel szemben úgy gondolom, hogy a baloldalnak eme rendszer-apológéta gondolkodással szemben, a léttel egyező, ám a társadalmi valósággal konfrontálódó ideológiai köntöst kell viselnie. Azzal, hogy a társadalmi lét konkrét formája felismerhető, az még nem jelenti, hogy a tudatot a társadalom tagjai számára most kialakulnak, s nem már adottnak kellene tekinteni. Bizonyos, hogy a tudat reflexív, s éppen ez a baloldal társadalmasításának, és fennállásának egyik feltétele. Véleményem szerint a társadalmi valóság minden érdek nélküli és totális felismerése nem zárja ki a baloldalra mindig is jellemző progressziót, a mennyiség és minőség politikájának együttgondolását. Az alábbiakban igyekszem bizonyítani, hogy a konkrét nem jelenti az érvényeset, továbbá, hogy a politikai folyamatok vizsgálata mentén nyilvánvalóvá válik, hogyha a cselekvés és a valóság között inkongruencia áll fenn, az a kormányzás lehetőségének elvesztését is jelentheti. Az egyén észleli és (nem-) cselekvésével a politika formálók tudatára adja, hogy az ideológia alakí változása általában szubsztanciális módosulásokkal is jár, így kedvezőtlen voltának el nem fogadásával az egyén tagad, s jövőjét semlegesíti.

Dolgozatomban a társadalmi valóságból indulnék ki, bár az empirikus szociológia adatait nem használom fel. Nem kívánom definiálni a baloldalt,

mert az egyrészt történetiséget és filozófiát, az útkereséssel szemben útkijelölést jelentene, s erre az írás terjedelme folytán csak utalásokat tehetek. Ugyanakkor nem mondok le a másként gondolkodás minimumáról, s így a fennálló helyzeteket nem tekintem örök jelenségeknek, melynek következménye a változtatás természetességének elfogadása. Úgy gondolom, ahhoz hogy a baloldal körül zajló már általános elvi vitákat megértsük, úgy a politikai teret mára már nem tekinthetjük autonóm alrendszernek, s figyelembe kell venni a társadalmi tér egyéb becsatornázásait, mint például a politikai rendszer gazdasági rendszertől való függőségét.

A politika és témánk szempontjából fontos annak megállapítása, hogy a szociáldemokrácia is kialakít egy viszonyt a megismerés módszerével, a tudománnyal. Ez a kapcsolat eldönti a kapitalizmus megítélését, annak intézményeire való rálátást. Ha az elméletek szerepe arra korlátozódik, hogy a társadalmi folyamatok bizonyos tükörcépét adják elemzéseik során, azzal a folyamatok kedvező kifizetését prognosztizálják, s ezzel leveszik ama terhet a politika válláról, hogy annak felelősséget kelljen vállalni az eljövendő jobb korszakért¹. Kiss Viktor írja, miszerint az a folyamat, hogy a társadalomtudományok hasznosságát újradefiniáljuk, az a polgári demokráciák tudományos világában évtizedekkel ezelőtt megkezdődött akarat. Így a fentebb írtak értelmében az új szociáldemokrácia is kihívások elé állítja a társadalomtudományokat. A lentebb érintendő harmadik utat, – a szociáldemokráciát egyébként, a „harmadik utas” fordulata előtt is jól ismerők – egyes társadalomtudósok egy eltérő paradigma szemléletéből elemzik, mint azt az objektivitás és a tények megismerhetőségének társadalomtudományi logikája kikényszeríti. Figyelmen kívül kerül, hogy megítélni lehet a megismeréstől függetlenül is.

A szociáldemokráciáról ma nem tudunk úgy beszélni – igaz más politikai irányzatokról sem –, politikáról, mint olyanról, hisz ez többek között kizárná a politika gazdasági rendszertől való függését. A baloldali nosztalgia manapság a jóléti államokban leli végállomását, – legalábbis Nyugat-Európában – Kelet-Európában az államszocializmusban, melynek a nyugati modellel közös pontja a benne élők relatív jóléte és fogyasztása. A jóléti államra saját periódusának szociáldemokratái úgy tekintenek, mint a fejlett kapitalizmus strukturális fejlődésének inherens fázisára. Ugyanakkor a jóléti állam egy meghatározott feltételrendszerben létrejött történelmi kompromisszum a kapitalizmus és a reformkapitalisták között, így tehát kontextuális meghatározottságú². A II. világháború után a nemzetállamok hosszú távú társadalomalakító stratégiája számolt azzal, hogy a gazdasági változások politikai-társadalmi következményekkel járnak. A fenntarthatóságról való gondolkodás többek

¹ Kiss Viktor: A baloldaliság „kísértetei”. p. 125.

² Petras, James: A harmadik út mítosza és valósága. p. 10.

között a politika bevonásával többdimenzióssá vált, a politika ott és akkor még bizonyosan társadalmisítva volt. Az irányítás globálisan is működőképes volt, s így az a politika nemzetállami szintjére is begyűrűzött. A ma globalizációját a nemzetállami szerep és a demokrácia visszaszorulása jellemzi, egy globális integráció keretei között. A szociáldemokráciának idővel szembe kellett néznie a következővel: a globális integráció nőtt, de a nemzetállami kereteket nem lépte túl. A szociáldemokráciától való elfordulás háttérében nem az áll, hogy a folyamatok egyértelmű, látható, ám a társadalmi állapot nyugodtsága megőrzése érdekében mégis közvetett formát öltöttek. A hitelvesztés oka az, hogy a szociáldemokrácia milyen viszonyt alakított ki a fentiekhez. A kölcsönhatásba lépés minősége következtében a szociáldemokrácia nem a saját alapján érvel és áll fenn, s így mindezek következménye legitimációs válsága. Az ellenérv minderre, – gyakran azon csatornák részéről, melyek ugyanennek a szociáldemokráciának válságáról értekeznek –, hogy a szociáldemokraták mégis kormányzói szerepben vannak. A magyar példán szeretném bemutatni, hogy ennek háttérében egyéb okok – úgy mint például pártrendszer sajátosságai, választói magatartás – állnak. Napjainkban a szociáldemokrácia mindig az optimális választ adja. Ugyanakkor, hogy ideológiai „mozgása” ne legyen tagadható, a pártok környezetét kell megváltoztatni (társadalmi beágyazottság optimális növelése, szavazótáborának „csökkentve-szélesítése”). A szociáldemokrata döntések nem maga a döntés mellett szólnak, hanem egy alternatíva kárára, vagy ellen. Egyoldalú érvelés előfeltétele az azonos pártcsaládon belüli, alternatív párt bemutatása, mint veszély a már elértre. Ahogy Anthony Giddens is írja: *„A régi baloldal egalitarizmusa mögött nemes szándék húzódott meg, (...) de olykor ezzel éppen ellentétes következményekkel járt. Ennek a társadalomszervezésnek egyik örökségét láthatjuk például a pusztuló és a bűnözés fészkeivé vált lakótelepeken. A jóléti állam, amely a legtöbb ember számára a szociáldemokrácia politikai magvát jelenti, mára majdnem annyi kétséget vet föl, mint amennyit elosztat”*³.

A jelenség általános, de a szociáldemokrácián, mint „szociál” és „demokrácián”, azt gondolom különösen számon kérhető a politika rutinná, technikává, politikanélküliségévé tétele. A politika mint közpolitika jelenítődik meg. A háttérben a fenti viszonyhoz való alkalmazkodás módja áll: a kihívásra adott válasz visszacsatolása, hogy *„a technokrácia, a bürokráciával kiegészítve, alkalmas a politikai folyamatok irányítására is”*⁴. A rendszerváltás utáni időszak, mindamelllett az MSZP 1994 és azutáni retorikájának egyik eleme volt a

³ Anthony Giddens: A harmadik út - A szociáldemokrácia megújulása. p. 27.

⁴ Kiss, i. m. p. 71.

szakszerűség, a hozzáértés fennhangja, a technokratizmus nyelve. Kiss Viktor megállapítása szerint a technokratizmus kulcsszava a professzionalizmus. A professzionalizmust a társadalmi közeg-szituáció töltheti fel tartalommal. E szemléletmód érve, hogy ismeri az alrendszer elveit, és ezeket összhangba tudja hozni a külső környezettel. A kiút nem más, mint az optimális megoldás. Formája a technológia, amely *„technológia, (...), mint innováció, amely szabványokon keresztül megkezdi társadalmi életét. És felszólít a rendszeren belüli újabb innovatív aktusokra”*⁵. Azt gondolom, hogy a cselekvés láttatása fontosabb lesz, mint a ténykedés, tehát kommunikálni kell az eredményt, ezt viszont a szakértőség szintjén nem lehet. Ugyanakkor az, hogy az MSZP 1998-as vereségének okát ebben kell keresni megint csak a politika, mint mechanizmus típusú hozzáállás. Az, hogy az MSZP elvesztette „common sense” pártjellegét⁶, annak az így generált identitás belső környezete az egyik oka.

Elutasítom, hogy a baloldal a keresés állapotában volna. A kötődés alapú érvelés személyi indokoltságát el lehet fogadni, de az érvelési mód teljességének hiányát nem. A fennálló törvényszerűsége és logikája biztosítja a baloldali társadalompolitika relevanciáját. A társadalompolitikáról folyó nyilvánosság elé tudatosan kivitt viták, alapjaiban nem rendítették meg például az MSZP-t sem. A nyár utolsó hónapjai teltek el azzal, hogy a napilapolvasók, megismerték, mit is jelent a roncsársadalom kifejezés, vagy körbenézve környezetükben, tudták, hogy a kétharmad-egyharmad ország, mely szeletébe tartoznak. A párt egyetlen kiútkeresési alternatívája sem tudta a legkisebb közös többszörös szerepét betölteni a párton belüli platformok között, majd idővel nem politikai érvelés hangzott el, hanem, hogy a kezdeti jó ötlet után, ezt a vitát mégis csak a nyilvánosság szelektív beengedésével kellene lefolytatni. A vitán túllépett a párt, nyilvánvaló, hogy a mélystruktúrában nem történt irányvonalváltás. Az elmaradt konszenzus veszteségeire lentebb utalni fogok, a potenciális szavazótábor kérdéskörét illetően. A szociáldemokrata párt kommunikációját centralizálttá tette, a médiamanipuláció a hatékonyság eszköze. A marketing és a kommunikáció terepén újat alkotni tudó Fidesz legyőzése a cél, szakítás a „minden egyes ember közeli” párbeszéddel, amelynek sajátos torzulását használja a Fidesz 2004-ben. Az MSZP számára mintapélda, legalábbis amivel politikai publicisztika él, az angol Új Munkáspárt. A sikeresség feltételei: a rend, a tekintély, a stabilitás. Általános érv, hogy Margaret Thatcher után a tekintélyt kellett megtalálni az angol baloldalon. A megoldás Tony Blair, aki 1994 nyarán lett a Munkáspárt vezére, John Smith halála után, ám még így

⁵ Kiss, i. m. p. 71.

⁶ Hegyi Gyula kifejezése

sem kapott oly nagyarányú támogatást, mint két évvel korábban John Smith, aki viszont a valóban komoly vetélytársnak tartott Bryan Gouldot győzte le. A tekintély megalapozásának elsődlegesen szervezeti alapon kell érvényt szerezni, úgyszólván mint a párton belül hozott döntések centralizációjával, autokratikus vezetési stílus kialakításával, új tagok felvételével – ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy a tagságnak 1/3-a „Blair-baby” –, valamint a fiatalítás, megújulás, modernizáció fogalmainak nyitottá, szabaddá tételével.⁷ A struktúra átszabása a tevékenység és az elméleti alap átalakításával járt⁸. A társadalmi polarizáció egyértelmű, így a körülmények kikényszeríthetik, hogy az osztályszavazatok balra essenek, de nem lehet nem figyelmen kívül hagyni a matematikailag-jövedelmileg igazolható középosztályt, amely öntudatlanul, de nem híve a jövedelem magas adók formájában történő elvonásának, újraelosztásának. Ez a középosztály politikailag megbízhatatlan, hisz nem elkötelezett, nem a baloldalon, hanem az életszínvonalának fennmaradásában érdekelt. Az új szociáldemokrácia szerint így a társadalmi igazságosság nem jelentkezhethet elosztási igazságosságként, hisz „a társadalmi igazságosságra való törekvés legfőbb káros hatása az, hogy megakadályozza az egyén képességei teljes kihasználását”, továbbá „*csupán az emberi tevékenységben van értelme igazságot tulajdonítani*”⁹. Hayek nyilvánvalóan nem a harmadik út politika krédójának szerzője, de álljon itt a harmadik út válasza: „Az Új Munkáspárt a kereső munkához való hozzájutásnak tulajdonít kiemelkedő jelentőséget (...) a társadalmi befogadás lehetővé tétele szempontjából. A munkához való hozzájutás fő eszközének azonban nem a klasszikus, az állam által finanszírozott foglalkoztatási programokat tekinti, és nem a makrogazdasági szintű deficitköltekezéssel táplált keresletteremtést. Ezek helyett a mikrogazdasági, vagyis az individuális szinten akarják megkönnyíteni minden egyes ember foglalkoztatását”¹⁰. Mielőtt rátérnék részletesen a harmadik út jellemző vonásaira, lezárnam az utóbbi gondolatot azzal, hogy miként kiolvasható, a harmadik út fő gazdaságpolitikai célkitűzése a hatékonyság növelése és a foglalkoztatás bővítése mellett a foglalkoztathatóság fejlesztése.

A neoliberalizmus gondolköre szemben áll azzal a gazdaságpolitikai törekvéssel, amely a gazdasági egyenlőséget erőlteti, hiszen e nézetrendszer szerint az előbbi torlasza az egyéni szabadság kibontakozásának, motivációk, lehetőségek szabadjára eresztésének. Széles tömegek jólétének akadályozója,

⁷ Andor László – Hegyi Gyula: Paneltől az Óceánig.

⁸ Az MSZP számára a modernizáció nem más, mint ideológia, amely, „arra szolgált, hogy igazolja inkohérens, transzformátori politikájukat, amely hol az egyenlőtlenségek csökkenésével, hol pedig növelésével járt”. -Bozóki András: Politikai pluralizmus Magyarországon. p. 438.

⁹ Friedrich A. von Hayek: Piac és szabadság. p. 219.

¹⁰ Hayek, i. m. p. 331.

¹¹ Dalos Rumma (szerk.): Harmadik utak - Új közép. p. 13.

tehát a végzett munka alapján kell differenciálni az elosztást. A harmadik út, – amely „harmadik út, abban az értelemben, hogy egyszerre próbál túllépni a régi típusú szociáldemokrácián és a neoliberalizmuson”¹² – ehhez kapcsolódva meghirdette a „felelősség nélkül nincs jog” szlogent. E harmadik utas érték tartalmát illetően arra utal, hogy a kiteljesedő individualizmus bővíti az egyéni kötelességek körét, s így az új szociáldemokrácia a jogokat nem tekintheti feltétel nélküli követelésnek. A harmadik utas elmélet szerint az államnak feladata kell legyen, hogy biztosítsa a vállalkozók, újítások feltételeit és támogatását. A társadalmi szolidaritás forrása az egyház, a család, a baráti kör, „az államnak csak akkor kell közbelépnie, ha ezek az intézmények nem teljesítik maradéktalanul kötelességeiket”¹³. Azzal, hogy az esélyegyenlőséget kívánja új alapra helyezni, – például oktatással, hogy „mindenki oda tudjon állni a starthoz” –, a személyes felelősségérzetet igyekszik növelni. A harmadik út adottnak veszi a társadalmat, ez a fókusz a frissen beérkezőkre összpontosít, a már leszakadtaknak nem koncepció. A kelet-európai alkalmazásának így valószínűsíthetőleg anomália lenne a következménye. A régióban a rendszerváltás győztesei/vesztesei rendezőelv társadalmilag szélesen és mélyen beágyazott, ugyanakkor a középosztály magabiztossága a következmények által meglehetősen terhelt. Az Anthony Giddens által kidolgozott hipotézis szerint a hatékony gazdaság implikálja az általánosabb jólétet, s a lecsorgatási hatás folytán, abból az underclass is részesülni fog. Tehát az aktívak további serkentése és érdekelte tétele a gazdaságban, elvonás nélkül. A politikai gazdaságtan azon vegyértéke, mely az egyenlőséghez kapcsolódik módosult: míg a „baloldal számára a gazdasági növekedés inkább szekunder cél, a primer cél az egyenlőség elősegítése, addig harmadik útnál ezt a célkitűzést expliciten nem rendeli egymás fölé, illetve alá, de a gazdasági növekedés szinte abszolút prioritást élvez”¹⁴. A harmadik út az egyenlőtlenséget kirekesztésként, az egyenlőséget befogadásként értelmezi, melyeket a munka, továbbá a biztonság körére kell kiterjeszteni.

A fentebb közölt ismérvek szerint az új szociáldemokrácia beilleszthető a fentebb felvázolt politikáról való gondolkodás körébe, avagy vallja: a nyílt történelmi alternatívák lehetőségességét (pl.: a globalizáció kimenetele csak döntés kérdése), vagy a vertikális társadalmi struktúrák lényegtelené válását (új közép). Giddens elemzése inkább szociológiai jellegű. Mindenekelőtt, hogy az elméleti koncepció alkalmazható legyen, „plauzibilis premisszákból kell kiindulni. Az ideológia szempontjából a globalizáció és a kapitalizmus (ami

¹² Giddens, i. m. p. 37.

¹³ Giddens, i. m. p. 129.

¹⁴ Berki Tamás: Quo vadis? avagy a giddensi elmélet, blairi gyakorlat. p. 92.

napjainkban egyre inkább egymásra csúszik, és a „reflexív modernitás” fogalmát hordozza) inkább exogén változónak tekinthető¹⁵. Demokráciaképük az osztályalapú egyenlőtlenségeket felváltó, s az érdemeken alapuló demokrácia. Ennek következménye az osztálypolitikán történő túllépés, univerzalista szemléletmód felfüggesztése.¹⁶

A szociáldemokrácia és a liberalizmus nem kooperál, hanem ideológiai síkon koegzisztál. A párthoz kötődő szavazó szembesül, hogy az általa elsajátított, pártjáról való eszmei megállapítások, már irrelevánsak, hisz a tartalmak felcserélődtek. Erre példa, hogy a korábbi befogadaskor a baloldalon a piac működésébe az állam és a közösségek általi beavatkozását értette, vagy a szociális kérdések nem piaci mechanizmusok általi megoldását. Így nem lehet alanya az új szociáldemokráciának, amely valójában az újonnan (újra) termelődő szavazótáborra támaszkodhat. Úgy gondolom, hogy a bal-jobb tengely relevanciájának elvesztéséről szóló viták eme ideologikus gondolkodással átszöttek, a számonkérhetőség mindennapos gyakorlatától való függés csökkentését irányozzák meg. A bal-jobb tengely fennállásának bizonyos mértékig feltétele az értékorientált politika, mind gazdaságpolitikai, mind kulturális vonatkozásban. Háttérbe szorulása hazánkban a baloldalra nézve talán új elméleti konstrukciójának elismertetésének feltétele, ám ez nehéz, és sikertelensége a pártra nézve rövid távon ki nem javítható következményekkel járhat. Ennek oka, hogy az oszloposodó jobboldal, mely az (osztály)érdek¹⁷ politikát sikeresen konvertálta át értékorientált politikai mozgalmá¹⁸, kulturálisan homogén táborával szüntelen értékpolitikát folytat. A Fidesz-MPSZ úgy válhatott néppárttá, hogy valódi, rá jellemző specifikus értékeit saját táborában konzerválni tudta, különösen a politikai szubkultúrát alkotó hálózatában, amely lehetővé teszi, hogy a párt anélkül is népszerű maradjon szavazótáborán belül, hogy pártpolitikát kellene folytatnia. A bal-jobb megoszlás jobbról nyeri el fennmaradásának szükségességét, mind informatív, mind mozgalmi formaként egyaránt, s erre egy kulturálisan súlytalan MSZP képtelen válaszolni, ugyanakkor nehéz is lenne egy önmagából táplálkozó politikai közösséget a párt körül felmutatni.

A Magyar Szocialista Párt törzsszavazóiról nem mondható el, hogy individualizálódtak volna, ugyanakkor a párt az új revizionizmus szükségessége folytán mégis törzsszavazótáborától idegen politikai gyakorlatot folytat. A szocialista tábor zavarodottsága érthető, hisz politikusaik holnapi nyelvezetet alkalmaznak tegnapi szerepekre. Gyurcsány Ferenc legutóbbi politikai írásában például a poszt-

¹⁵ Berki i.m. p. 90.

¹⁶ Petras i. m. p. 14.

¹⁷ Vö: Tamás Gáspár Miklós: A középosztály lázadása. / Tamás Gáspár Miklós: Új osztálypolitika.

¹⁸ osztálypolitika → identitáspolitika

modernre hivatkozik, „amely új társadalmat teremtett”¹⁹. A filozófiailag terhelt szó, társadalmunk és pártjaink megítélésekor nem mint szemlélet, hanem mint alkalmazkodási mód kellene, hogy megjelenjen. A posztmodern a politikában egy vonalvezetést, tökéletes könnyedséget, szigorú politikai racionalizmust követel meg a politikai aktoroktól. A politikai racionalizmuson a politikai napirend szintjén azt értem, hogy az érveléstől idegen az átgondolatlanság, amely annyit jelent, hogy a politika széttöredezettsége ellenére a kijelentésnek nemcsak ma kell értelmezéssel bírnia, hanem a tegnaptól, és a holnaptól is nyeri igazolását; továbbá tartózkodás minden a másik párton belül zajló politikai folyamat lebecsülésétől. Nem a kavargást, az „akárhonnan igazolást nyerhetek” szellemét érti a posztmodern saját magán, hanem általa teremtett elvárást, válaszadást.

A Magyar Szocialista Párton belül kezdeti visszatérő téma volt, mely társadalmi csoporto(ka)t képviselje, s mit jelent ez egy pártnak, amely soha nem tapasztalta meg önnön határait. Továbbá mit jelent a baloldali tábornak, amely viszont nyilvánvalóan szélesebb, mint az MSZP-re (és a Munkáspártra) leadott szavazatok száma által prognosztizálható. A magyarországi társadalom strukturáltsága adja, hogy a mozgásterek több baloldali pártot bírnak el, amelyek viszont egy, a szavazatmaximalizáló néppártiságnak lehetnek gátjai (ez nyilvánvalóan az MSZP problémája), ám a társadalom tagoltsága által kialakított politikai folyosók, az adott kontextusban igenis hosszúak és szélesek. Az osztályszavazatok főáramban ki nem mutatható nem-léte, nem egyezik meg a potenciális nem-létükkel. Van egy most már végérvényesen a rendszerváltás veszteseiként prognosztizálható alsóbb osztály, amely az (alsó-) középosztálybeliek számára meglehetősen nyitott. Ebben a dimenzióban a hagyományos baloldal, a feltételezett történelmi szociáldemokrácia helyén egy (másik) párt igénye szerint mozoghat. Ugyanakkor viszont explicite létezik egy magasabb jövedelemszintű középosztály, melyben pedig az új szociáldemokrácia talál(t) támogatói közege. A választási részvételek, az otthon maradó baloldali szavazók csak alátámasztják Szigeti Péter megállapítását: *„ami a baloldaliságot modern, korszakosan is helytállni képes, euro-konform formáit illeti: tényleg szabadon hagyott, lekötetlen vegyértékű pozíció nálunk egy olyan párt helye, amely a monetáris Európával szemben – más Euróbal pártokhoz hasonlóan – szocialista Európa alternatíváját kínálná. (...) a magyar társadalom baloldalisága tradicionálisan és aktuálisan is, a mindennapi élet formái felől determináltak, noha változó konstellációban”*²⁰. Az érték mentén történő politizálás kötőerő a hazai politikában, ugyanakkor a társadalom minden szemantikai fordulatra érzékenyen reagál. Az új szociáldemokrácia *„értékről beszél minden módon,*

¹⁹ Gyurcsány Ferenc: Merjünk baloldalinak lenni!

²⁰ Szigeti Péter: A valóság vonzásában. p. 201.

*funkciók, tárgyi-tartalmi összefüggések nélkül*²¹, és fordítva. Az érték és funkció csak új szerepükben férnek meg egymás mellett, s így ennek folytán az érték nem más, mint a teljes relativizmusba fojtott értelmezés. Az érték formai jegyei önmagukban nem mobilizációs energiák, a széles baloldali társadalmi elismerés feltétele a más, s nem az új út. A szociáldemokrácia nem képes a piachoz konvertibilis magatartásával a nagy funkcionális rendszerben politikájának becsatornázásával, komplex szociális szféra szerepét betölteni. Ennek elismerése a keresés-moralizálás, mint a társadalmi felhajtóerő megszűnésével és a múlt jelenségeinek a jelentől történő elszakítás módjával történő értékelése.

Az új szociáldemokrácia szélességét gyakran alapozza, hogy a posztmaterális értéket beemelte politikájának látószögébe. A retorika mögött azonban nem a fenti értékek integrációja, hanem a politikai erőterben mozgó szereplők számának szűkítése áll. Ez Nyugat-Európában már nem járható út, hisz az új szociáldemokráciát kritizáló baloldali pártok (pl.: Rifondazione, a spanyol Egyesült Baloldal, de a 2004. májusában megalakult baloldali-kommunista pártokat tömörítő Európai Baloldali Párt, amely formális és informális szinten is képviselteti magát minden jelentős alternatív politikai eseményen) megjelentek az alternatív mozgalmak rendezvényein, úgy, mint a legutóbbi londoni Európai Szociális Fórumon. A londoni tanácskozás egyik sarokpontja volt, hogy a globalizációkritikus-mozgalmaknak a rendszerkritikus pártokkal intézményi szinten együttműködve tágítaniuk kell a politikai keretet és ezzel az érdekérvényesítés meglehetősen könnyebbé válna. Ez a már említett baloldali pártok nemzetállami erősödését hozhatja magával. Példa erre a németországi PDS, amely szigorúan programját tekintve a hagyományos szociáldemokrata irányultságú politikai palettára került. Nyilvánvalóak a párt belső problémái, de mára egyértelművé vált, hogy a tagság és a szavazótábor nem fedi le egymást, az utóbbi szélesebb. A PDS retorikájában eltávolodott az NDK-ra való hivatkozástól, az legfeljebb élmény vagy egy történelmileg pozitív, ám félrecsúszott kísérlet, nem pedig távlat. Az NDK-nosztalgia túlsúlyban már nem a PDS-ben él, hanem a közhangulatban, a szavazókban, ott, ahol az SPD nincs. Az SPD, amelynek taglétszáma 10 év alatt 250000 fővel csökkent, amelyből kiléptek 2004. márciusában az ATTAC és szakszervezeti vezetők, az SPD, amely meghirdette az Agenda 2010 nevű programot, melynek keretében a szociális ellátó rendszert kívánják megreformálni monetáris-restrikciós politikával. A keleti baloldal terén a tendencia erősödik, hisz Csehországban a Cseh-Morva Kommunista Párt ma az ország második legerősebb pártja, míg 2002-ben 6 százalékos támogatottsággal a szlovák törvényhozásba jutott a Szlovák Kommunista Párt.

²¹ Kiss Endre: A szociáldemokrácia neoliberais fordulata. p. 26.

Magyarországon a neoliberalizmus gazdaságpolitikájára érzékenyen befolyásolja a paternalista társadalommodellben szocializálódó(tt) lakosság politikához való hozzáállását. A gazdaságpolitikai folyamatok egyik következménye, hogy már Kelet-Európában is teret nyert a populizmus. Véleményem szerint ez a populizmusazonban más jellegű, mint anyugati államokban; ott kulturálistörésvonal mentén deklarálódik, témái pedig a bevándorlók és szubkultúráik, az egyház és állam viszonya, valamint a nemiség, illetve a nemzeti identitás. Ezek logikájukat tekintve nem maradnak persze ebben a dimenzióban, hanem becsatornáznak a gazdasági törésvonal alá. Ezzel szemben Kelet-Európában a populizmus a gazdasági jelleg mentén szerveződik: nemzeti petíció, pártcsaládtól idegen gazdaságpolitikai retorika, a keresztényszocialista MIÉP külföldi multinacionális vállalatok belföldi ténykedéséből eredő kapitalizmuskritikája. A baloldal által magára hagyott szavazó választhat: otthon marad, vagy történelmi és politikai ismereteit figyelmen kívül hagyva a fenti retorikát képviselőkre szavaz, saját oldalát büntetve. Azt gondolom, hogy a jobboldali populizmusra baloldallal válaszolni káros folyamat, hisz például a 2004. december 5-i népszavazás részvételi hajlandósága is bizonyítja, hogy a populizmusnak depolitizáló és dezideológizáló hatása van. Mi szólhat mégis a populizmus mellett, avagy miért előnyös politikai stratégia a használói számára? Először is természetének számonkérő volta folytán, továbbá amely oldal így használja az ígéretek oldaláról legitimációs válságba sodorhatja ellenfelét, akár még saját ideológiai mezején belül is. A néppártosodó jobboldalt nem befolyásolja, hogy populizmussal vádolják, hisz egyrészt kialakult evidenciák vannak pártcsaládjában, amelyek a baloldal által kikezdetlenek, másrészt a nagyobb ellenzéki párt populisták hanghordozása egyáltalán nem modernitástagadó, hanem legfeljebb kiegészítő elem. A populizmus megerősödése egyenesen arányos azzal, hogy a társadalmi-gazdasági törésvonal már nem játszik alárendelt szerepet a többi, – elsősorban kulturális – törésvonalhoz képest. Nem igazolható, hogy a győztesek és vesztesek küzdelme egy kultúrharck keretében történne, sőt a választópolgárokat nagy mértékben a materiális, életkörülményeikhez, biztonságukhoz szükséges javak igénylése teszi politikailag aktívvá, ezek hiánya pedig a populizmus rákérdezésének lehetőségét rejti. A baloldalnak nehezen körvonalazódik a kultúrközege, amely alatt nem az értelmiségi holdudvart, hanem a társadalmi-kulturális beágyazottság realizálódását értem. A pártoknak kezdetben előnyös volt, ha a kulturális reflexek alapján döntött a választópolgár. De a helyzet megváltozott, „*diszkrépancia alakul ki az identitás-alapú pártpolitizálás és a polarizált pártverseny, valamint a lakosság többségének materiális értékorientációja által motivált attitűdjei között. Ebből az aspektusból nézve politikai voluntarizmusnak tűnhet a kulturális törésvonalak szerinti párttagolódás, amelyeknek következménye: a választópolgárok rákényszerülnek, voksaikkal ne társadalmi-gazdasági, hanem kulturális-historizáló*

és szimbolikus fogalmi keretekbe megfogalmazott alternatívák között válasszanak²². Összességében a fentiekből következő egy törésvonal sem kedvez a fennálló baloldalnak, a 2002. évi országgyűlési választások voltak talán az utolsók, ahol a mobilizáció épülhetett stigmákra. A szoros verseny és a győzelem társadalmunk védekező jellegéből adódott. Ez az egyik, ám nem teljes érv, mert nem gondolom, hogy a választópolgárok nagy része jobboldali autoriter fordulattól tartott volna, és ezért nagy hangsúllyal kell szólni az elemzés során az igazi szociáldemokrata tervezetről és megvalósult célról: a 100 napos programokról. A Munka Törvénykönyvének munkavállalókat sértő módosítása, mely ellen a szocialisták 2001-ben népszavazási kezdeményezéssel kívántak élni, majd a 100 napos, akkor még programtervezetekkel az MSZP népszerű volt az egész baloldalon belül. A megvalósítása után a kormányzat költségvetési hiánnyal birkózik, s így gyakori érv, hogy mindez az „osztogatás” miatt van (ebben a retorikában sajnos nemcsak az SZDSZ, hanem programalkotó párt egyes képviselői is élen járnak). Szinte nem is értjük az érvelést: *„a senki által nem követelt második száz nap hiteltelenítette az MSZP későbbi magyarizálódását, amely arról szól, hogy a kormány kényszerhelyzetben, hitelessége fenntartása érdekében hozta meg az egyébiránt is messzemenően indokolt jóléti intézkedéseket”*²³. Ha indokolt, akkor az azt jelenti, hogy sokak által követelt, így érthetetlen azon érvelés, hogy hitelessége vagy indokoltsága miatt hajtotta végre a kormány a kormányprogramját. Azt gondolom, hogy a dolgozatomban nyilvánvalóvá vált, egy ilyen mértékű baloldali társadalompolitikai csomag megvalósításának sohasem lesznek meg a gazdaságpolitikai keretfeltételei. Minden olyan, a szocialista párt köréből érkező hivatkozás, amely retorikailag a gazdaság prosperitásának visszaesését ezzel a pozitív lépéssel indokolja, az tovább nyomja a potenciális baloldali szavazó fejét a politikától való elidegenedés kádjába.

A parlamenti baloldalnak ma világszerte, mint Kovács Tamás írja *„nem áll érdekükben globális szinten az emberek összességéről, még kevésbé közösségéről, mint globális szinten értelmezett társadalomról beszélni. Azt azonban be kell látnunk, hogy minden olyan „társadalom”-definíció, amely területi, kulturális, civilizációs vagy történeti határvonalak közé szorítja a „társadalom” fogalmat (...) semmiképpen sem hagyományos „baloldali” értelmezés”*²⁴. A hazai, parlamenti baloldal önképét a rendszerváltás során a rugalmas jelzővel lehetne illetni. Jelenlegi társadalomszerkezetünket ismerve a rugalmasság nem nyitottságot, hanem szűkítést eredményezett. A szocialisták elszakadtak önképük teremtő erejétől, a baloldal megállt, már csak egy bizonyos kereten belül hajlandó módosítani ember-, társadalom- és jövőképet, nincs közvetlen tapasztalata,

²² G. Márkus György: A magyar pártrendszert strukturáló politikai törésvonalak hierarchiája. p. 14.

²³ Ripp Zoltán: Apokalipszis mostanában. p. 5.

²⁴ Kovács Tamás: Vörös zászlók félárbocon. p. 33.

ezzel alámerült a Történelemnek, ugyanakkor mégis ciklikusan jelentkezik a válságtudat, amely abból ered, hogy még maradt a közel egy évtizeddel ezelőtti, helyes társadalomismeretből eredő diagnózisokból. Ugyanakkor innen nézve úgy tűnik, hogy a receptek kiváltása, s a csapdákból való kivezetés – a fentebb felvázolt fővonal értelmében, s miatt –, más(ok)ra marad.

A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológia Tanszék hallgatója.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDOR LÁSZLÓ- HEGYI GYULA: *Paneltől az Óceánig*. Budapest, Villányi úti könyvek, 2003.
- BERKI TAMÁS: *Quo vadis? avagy a giddensi elmélet, blairi gyakorlat*. In: Fordulat. 2004. tavasz
- BOZÓKI ANDRÁS: *Politikai pluralizmus Magyarországon*. Századvég Kiadó; Budapest, 2003.
- G. MÁRKUS GYÖRGY: *A magyar pártrendszert strukturáló politikai törésvonalak hierarchiája*. MTA Politika Tudományok Intézete; Budapest, 1997.
- GIDDENS, ANTHONY: *A harmadik út – A szociáldemokrácia megújulása*. Agóra Marketing; Budapest, 1999.
- GYURCSÁNY FERENC: *Merjünk baloldalinak lenni!* Mozgó Világ, 2004. 3. szám
- HAYEK, FRIEDRICH AUGUST. VON: *Piac és szabadság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó; Budapest, 1995.
- KISS ENDRE: *A szociáldemokrácia neoliberais fordulata*. In: Bal, jobb, harmadik út, Friedrich Ebert Alapítvány; Budapest, 2000.
- KISS VIKTOR: *A baloldaliság „kísértetei”*. Új Mandátum; Budapest, 2004.
- KOVÁCS TAMÁS: *Vörös zászlók félárbocon*. In: Egyenlítő, 2004. 5. szám
- PETRAS, JAMES: *A harmadik út mítosza és valósága*. Eszmélet 56. szám
- RIPP ZOLTÁN: *Apokalipszis mostanában*. Mozgó Világ, 2004. 9. szám
- RUMMA, DALOS (szerk.): *Harmadik utak - Új közép*. Friedrich Ebert Alapítvány; Budapest, 2000.
- SZIGETI PÉTER: *A valóság vonzásában*. Széchenyi István Főiskola, Győr, 2001.
- TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS: *A középosztály lázadása*; Élet és Irodalom, 46. évf., 18. szám
- TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS: *Új osztálypolitika*; Mozgó Világ, 1999. 1. szám